

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-66>

УДК 336.71.078.3

СКОРИНГОВА МОДЕЛЬ ДЛЯ ОЦІНКИ РИЗИКІВ ФІНАНСОВИХ ЗЛОЧИНІВ

SCORING MODEL FOR ASSESSING FINANCIAL CRIME RISKS

Буряченко Андрій Євгенович

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів імені Віктора Федосова,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7354-7491>

Служенко Андрій Юрійович

магістрант,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6402-5110>

Andrii Buriachenko, Andrii Sluzhenko

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

У статті досліджено методологію розробки та застосування фінансової скорингової моделі в банківських установах для оцінки ризиків фінансових злочинів в контексті протидії легалізації (відмивання) коштів, отриманих злочинним шляхом. Розглянуто ключові дефініції, пов'язані з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Проаналізовано нормативно-правову базу здійснення фінансового моніторингу в банках України. Запропоновано авторське визначення терміну "фінансовий скоринг" у контексті протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Розглянуто категорії ризику ВК/ФТ та запропоновано додаткову категорію "За рішенням банку". Представлено градацію критеріїв ризику за типом клієнта з відповідною бальною оцінкою. Описано комплексну систему оцінки ризиків у сфері ПВК/ФТ, яка включає критерії ризику за типом клієнта, географічним розташуванням, видом товарів та послуг, а також каналом постачання послуг. Дослідження спрямоване на підвищення ефективності виявлення та подолання фінансових злочинів у банківському секторі України.

Ключові слова: фінансовий скоринг, легалізація (відмивання) коштів, фінансовий моніторинг, фінансовий ризик, оцінка ризику, категорії ризику, критерії ризику, рівень ризику, банк.

This research paper presents a comprehensive examination of the methodology for developing and implementing financial scoring models in banking institutions to assess and mitigate financial crime risks. The study provides an in-depth analysis of the theoretical foundations and practical applications of scoring models in the context of Anti-Money Laundering (AML) and Counter-Terrorist Financing (CTF) frameworks within Ukrainian banks. The research begins by establishing key definitions and concepts related to money laundering and terrorist financing, providing a thorough analysis of the current regulatory framework governing financial monitoring in Ukrainian banking institutions. The authors introduce an innovative definition of "financial scoring" specifically tailored to the context of anti-money laundering efforts, expanding upon traditional interpretations to encompass modern challenges in financial crime prevention. A significant contribution of this work is the detailed examination of AML/CFT risk categories and the introduction of a novel category labeled "At the bank's discretion," which allows for greater flexibility in risk assessment procedures. The research article presents a comprehensive gradation of risk criteria by client type, accompanied by a sophisticated point-scoring system that enables precise risk evaluation. The research describes an integrated risk assessment system in the field of AML/CFT, incorporating multiple risk dimensions: client type, geographic location, types of goods and services, and service delivery channels. This multifaceted approach ensures a more nuanced and accurate risk assessment process. The methodology demonstrates particular attention to the dynamic nature of financial crime risks and the need for adaptive scoring models that can respond to emerging threats. The authors emphasize the importance of customizing scoring models to individual financial institutions' specific characteristics and operational contexts. The proposed methodology enables flexible risk assessment and

effective client base segmentation, allowing banks to optimize their financial monitoring procedures in alignment with risk-oriented approaches. The research provides practical recommendations for implementing and calibrating scoring models within Ukrainian banking institutions. The paper contributes significantly to the development of more sophisticated tools for combating money laundering and terrorist financing in the Ukrainian banking system, aligning with international standards and best practices. The findings and recommendations presented in this study have important implications for both regulatory compliance and operational efficiency in financial institutions' anti-money laundering efforts.

Keywords: financial scoring, money laundering, financial monitoring, financial risk, risk assessment, risk categories, risk criteria, risk level, bank.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації та цифровізації фінансового сектору проблема відмивання коштів та фінансування тероризму набуває особливої актуальності для банківських установ України. Традиційні підходи до оцінки ризиків клієнтів часто виявляються неспроможними адекватно реагувати на швидкозмінні схеми легалізації незаконно отриманих доходів. У цьому контексті розробка та впровадження сучасних методологій фінансового скорингу стає критично важливим завданням для банківського сектору. Методологія застосування фінансового скорингу в банківських установах є одним із сучасних напрямків удосконалення підходів до виявлення та подолання фінансових злочинів, зокрема відмивання доходів, які отримані кримінальним шляхом. Дослідження типової методики скорингової моделі оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму дозволить підвищити ефективність боротьби з цими негативними явищами.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є розробка комплексної методології створення та застосування фінансової скорингової моделі в банківських установах України для оцінки ризиків фінансових злочинів. Завданнями дослідження є: аналіз нормативно-правової бази здійснення фінансового моніторингу в банках України; уточнення понятійного апарату у сфері фінансового скорингу та ПВК; розробка градації критеріїв ризику за різними параметрами з відповідною бальною оцінкою; надання рекомендацій щодо впровадження та адаптації скорингових моделей у банківських установах України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика запобігання та протидії легалізації злочинних доходів, а також дослідження ролі банків у системі легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, була предметом наукового аналізу таких дослідників, як Колодізєв О., Плєскул І., Коваленко В. В., Бугаєнко А. В. та інші. Їхні роботи спрямовані на вивчення механізмів протидії та виявлення

ключових факторів, що сприяють інтеграції незаконних коштів у фінансову систему.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Огляд наукової літератури та прикладних досліджень у сфері ПВК/ФТ демонструє наявність значного масиву теоретичних та прикладних розробок. Однак, незважаючи на широкий спектр досліджень у цій галузі, питання застосування фінансового скорингу як інструменту оцінки ризиків у контексті ПВК/ФТ залишається недостатньо вивченим та систематизованим. Відсутні ґрунтовні дослідження щодо розробки, застосування та оптимізації параметрів та критеріїв оцінки ризиків у скорингових моделях з урахуванням динамічних змін у схемах ВК/ФТ. Крім того, недостатньо висвітленими залишаються методи оцінки ефективності та калібрування фінансових скорингових моделей в умовах мінливого навколишнього середовища.

Таким чином, існує об'єктивна потреба у проведенні комплексних наукових досліджень, спрямованих на розробку цілісної методології фінансового скорингу як інструменту оцінки ризиків ВК/ФТ, яка б враховувала сучасні виклики та специфіку функціонування банківської системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для формування комплексного розуміння проблематики фінансового скорингу в контексті протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних кримінальним шляхом, та фінансуванню тероризму, доцільно розпочати з аналізу ключових дефініцій та понять, які складають теоретико-методологічний базис даного дослідження.

Розглянемо ключові дефініції даної теми. Першочергово варто звернути увагу на поняття «відмивання коштів», яке є центральним у контексті досліджуваної проблематики. Згідно зі словником Cambridge University, відмивання коштів – це злочин переміщення коштів, отриманих незаконним шляхом, через банки та інші підприємства, щоб створити враження того, що ці кошти були отримані законним шляхом [1]. Цей фінансовий злочин

набуває особливої актуальності в контексті глобалізаційних трансформаційних процесів в Українській державі та її національній економіці. Поширення корупції, тіншової економіки, організованої злочинності створюють сприятливе підґрунтя для відмивання «брудних» коштів.

Методологія застосування фінансового скорингу в банківських установах є одним із сучасних напрямків удосконалення підходів до виявлення та подолання фінансових злочинів, зокрема відмивання доходів, отриманих кримінальним шляхом. Дослідження та вдосконалення типових методик скорингової оцінки ризиків у сфері ВК/ФТ дозволить підвищити ефективність боротьби з цими негативними явищами.

На основі наших проведених досліджень, термін «фінансовий скоринг» у контексті протидії легалізації (відмиванню) коштів, одержаних кримінальним шляхом, та фінансуванню тероризму (ПВК/ФТ) може бути визначений як комплексний аналітичний процес, що передбачає застосування передових математико-статистичних методів та інформаційних технологій для кількісної оцінки рівня ризику, асоційованого з клієнтами фінансових установ, шляхом присвоєння числових значень (балів – score) різним категоріям ризику на основі заздалегідь визначених критеріїв та алгоритмів, які дозволяють ефективно сегментувати клієнтську базу за ступенем ризикованості та оптимізувати процедури фінансового моніторингу відповідно до ризикорієнтованого підходу банку.

У контексті нормативно-правового регулювання здійснення банками фінансового моніторингу головну роль відіграє Постанова Національного банку України № 65 «Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу» [2]. Даний документ є фундаментальним інструментом імплементації та конкретизації вимог Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення" від 06 грудня 2019 року № 361-IX [3].

Зазначена Постанова НБУ встановлює детальні процедури та механізми реалізації банками своїх обов'язків як суб'єктів первинного фінансового моніторингу (далі – СПФМ). Вона охоплює широкий спектр аспектів, включаючи, але не обмежуючись: організацію системи управління ризиками легалізації

(відмивання) доходів, одержаних кримінальним шляхом, фінансування тероризму та фінансування поширення зброї великої руйнівної сили (масового знищення); процедури ідентифікації та верифікації клієнтів; методологію оцінки ризиків клієнтів; порядок виявлення та реєстрації фінансових операцій, які підлягають фінансовому моніторингу; механізми взаємодії з Державною службою фінансового моніторингу України; вимоги до внутрішніх документів банку з питань фінансового моніторингу; особливості здійснення фінансового моніторингу в банківських групах.

Важливо відзначити, що дана Постанова є динамічним документом, який регулярно оновлюється для актуального відображення змін у національному законодавстві, міжнародних стандартах та практиках протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Це забезпечує адаптивність та ефективність системи фінансового моніторингу в банківському секторі України в умовах постійно еволюціонуючих ризиків та загроз.

Крім того, Постанова НБУ № 65 [2] сприяє гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами, зокрема, рекомендаціями Групи FATF, що є критично важливим для інтеграції України у глобальну систему ПВК/ФТ.

На основі вищезазначених основних нормативно-правових документів, дослідимо методологію розробки та застосування банками фінансового скорингу у сфері протидії легалізації (відмиванню) коштів, отриманих кримінальним шляхом для оцінки фінансових ризиків.

Фінансовий ризик у сфері ВК/ФТ – це багатоаспектна економічна категорія, яка характеризує ймовірність виникнення потенційних загроз та фінансових втрат внаслідок залучення фінансової установи до схем відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом й визначає рівень вразливості фінансової системи до протиправних дій, які можуть призвести до порушення стабільності функціонування фінансової установи, втрати ділової репутації та застосування регуляторних санкцій.

На основі досліджень науковців [4], нами було встановлено, що структурна декомпозиція фінансового ризику у сфері ВК/ФТ характеризується дуалістичною природою та включає два ключових компоненти: екзогенний та ендегенний фактори. Екзогенним фактором виступає загроза як потенційний

деструктивний чинник, здатний спричинити суттєві негативні наслідки для національної безпеки, стабільності фінансового сектору та соціально-економічного добробуту суспільства. Ендогенним фактором є вразливість, що проявляється через недостатню ефективність внутрішньої системи фінансового моніторингу та контролю, яка може створювати передумови для реалізації потенційних загроз у сфері ВК/ФТ.

В контексті теоретико-методологічного дослідження проблематики оцінювання ризиків легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, науковці О. Колодізев та І. Плєсунк [5] запропонували триєдину систему класифікації ризиків, що включає: ризик країни (територіальний ризик), ризик клієнта (репутаційний ризик) та ризик послуги (операційний ризик). Дана таксономія дозволяє структурувати потенційні загрози та систематизувати підходи до їх мінімізації.

Значний науковий інтерес представляє методологічний підхід В. Коваленко [6], яка обґрунтувала доцільність імплементації скорингової системи на основі ризик-індикаторів для комплексного оцінювання репутаційного профілю клієнта та верифікації відповідності його фінансових операцій задекларованому економічному стану, специфіці та векторам господарської діяльності.

Вагомий внесок у розвиток методології скорингової оцінки зробила А. Бугаєнко [7], котра запропонувала трирівневу модель автоматизованого скоринг-процесу, яка передбачає: сегментацію клієнтської бази за визначеними критеріальними ознаками; перевірку кожного клієнта в межах сегменту на предмет відповідності встановленим індикативним параметрам; визначення суб'єктів господарювання, фінансові операції яких містять ознаки сумнівності та потребують поглибленого аналізу.

Але додаток 19 до Положення № 65 [2], виділяє чотири категорії ризику ВК/ФТ в банківських установах (рис. 1).

Окрім наведених категорій, на нашу думку, необхідно виділити ще одну категорію «За рішенням банку», яка дозволить банку регулювати рівень ризику окремих аспектів залежно від конкретної ситуації та внутрішньої політики фінансової установи.

Така категорія надасть банку можливість індивідуального підходу до оцінки окремих факторів, враховуючи специфіку клієнта, його бізнесу, попередню історію співпраці, результати моніторингу та інші критерії. Зокрема, банк зможе переглянути рівень ризику у випадках, коли існуючі ознаки можуть тлумачитися по-різному, а також при виявленні нових обставин.

При розробці системи фінансового скорингу в контексті ПВК/ФТ, пропонується наступна градація критеріїв ризику за типом клієнта, де максимально ризикові аспекти оцінюються у 10 000 балів, високоризикові у 1000 балів, середньоризикові: від 100 до 200 балів, низькоризикові у 50 балів.

У рамках комплексної системи оцінки ризиків в сфері запобігання й протидії ВК/ФТ, пропонується наступна диференціація ризиків за категоріями та відповідна бальна оцінка:

І категорія. Критерії ризику за типом клієнта.

При розробці системи фінансового скорингу в контексті протидії ВК/ФТ, пропонується наступна градація критеріїв ризику за типом клієнта, де максимально ризикові аспекти оцінюються у **10 000 балів:**

Клієнт включений до переліку суб'єктів, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності (згідно з актуалізованим реєстром Держфінмоніторингу). Наявність прямого або опосередкованого володіння юридичною особою-клієнтом особами, включеними до переліку терористів. Включення клієнта до переліку осіб, щодо яких застосовано міжнародні санкції. Статус клієнта як іноземної фінансової установи, зареєстрованої та/або ліцензованої в юрисдикції, віднесеній до держав, які не виконують рекомендації FATF (так звані

ФІНАНСИ, БАНКІВЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Рис. 1. Категорії ризику ВК/ФТ в банківських установах

Джерело: створено авторами на основі [2]

"чорні списки"). Застосування до клієнта та/або його кінцевого бенефіціарного власника (КБВ) спеціальних економічних та інших санкцій відповідно до Закону України «Про санкції» [8] (для нових клієнтів). Емісія або право на емісію клієнтом акцій на пред'явника (пайових цінних паперів). Неможливість з'ясування суті та мети фінансової операції за результатами її перевірки. Наявність у банку підстав вважати клієнта компанією-оболонкою. Ідентифікація клієнта як компанії-оболонки. Наявність інформації про підтримання клієнтом кореспондентських відносин із банками (компаніями)-оболонками. Існування обґрунтованих підозр щодо здійснення клієнтом ВК/ФТ, інших злочинів, або ведення фіктивної діяльності. Неможливість здійснення ідентифікації/верифікації клієнта. Наявність сумнівів щодо дій клієнта від власного імені. Неможливість з'ясування КБВ клієнта. Відмова клієнта надати інформацію, яка потрібна для здійснення належної перевірки клієнта (НПК). Надання клієнтом недостовірної або оманливої інформації. Наявність у клієнта рахунку, відкритого у фінансовій установі, зареєстрованій у державі/території, яка є самопроголошеною та не визнається Україною.

Далі, присвоїмо високоризиковим аспектам у сфері ПВК/ФТ **1000 балів**:

До Клієнта з якими вже встановлені ділові відносини (або його КБВ), відповідно до Закону України «Про санкції» [8], було застосовано спеціальні економічні та інші обмеження. Клієнт, щодо якого існують сумніви у достовірності чи повноті наданої інформації клієнта. Клієнт (фізична/юридична особа) – іноземний публічний діяч (політично значуща особа – politically exposed persons – PEP), в т.ч. КБВ якого є PEP, клієнт член сім'ї іноземного PEP, клієнт фіз. особа та ФО-П, пов'язана з іноземним PEP. Наявна негативна інформація у відкритих джерелах щодо PEP, яка пов'язана з активами/статками і т.д. Клієнт – юридична особа, КБВ якої є PEP, або пов'язана з PEP особа. Клієнт використовував механізми приховування реального КБВ. Клієнт Фізична особа, ФО-П, ЮО, КБВ якої є PEP, або пов'язана з PEP особа здійснює діяльність, пов'язану з виробництвом та/або торгівлею боєприпасами, зброєю, військовою технікою й військовими машинами та/або їхніми частинами тощо.

Діяльність, яка пов'язана із торгівлею та/або виробництвом матеріалами ядерних реакторів. Клієнт провадить діяльність у сфері азартних ігор, лотерей, або пов'язану з обігом

віртуальних активів. Клієнт – юридична особа зі складною структурою власності, контролю чи членства. Наявність елементів номінального управління/власності у структурі управління та/або у структурі власності клієнта ЮО.

Фінансові операції клієнта, які є незвично складними та обсяг яких значно перевищує норму для його звичайної діяльності, або які не відповідають його фінансовим можливостям. Фінансові операції не відповідають суті діяльності клієнта. Клієнт робить структурування своїх фінансових операцій задля уникнення порогових значень/вимог, визначених законодавством у сфері ПВК/ФТ. Клієнт навмисно затягує строки надання інформації для виконання НПК банком, приховує деталі здійснення своєї господарської діяльності. Клієнт, щодо якого в банку є підозри стосовно його належності до компанії оболонки. Наявна негативна інформація у відкритих джерелах щодо клієнта та/або його КБВ, що свідчать про можливий зв'язок з тероризмом та/або іншою незаконною/кримінальною діяльністю. Наявні запити правоохоронних органів з підозрою в ВК/ФТ, заборонених кримінальних дій з наркотичними засобами, арешт коштів клієнта та/або його КБВ в рамках кримінального провадження пов'язаними з ВК/ФТ та іншими правопорушеннями.

У контексті оцінки ризиків в сфері запобігання й протидії ВК/ФТ та фінансуванню розповсюдження зброї великої руйнівної сили (масового знищення), доцільно присвоїти середньоризиковим аспектам діапазон **від 100 до 200 балів**. До цієї категорії належать наступні ситуації та характеристики клієнтів:

200 балів. Клієнт фізична особа, яка відкриває рахунок через довірену особу. Наявність статусу національного публічного діяча (PEP) у клієнта (фізичної або юридичної особи), включаючи випадки, коли кінцевий бенефіціарний власник є PEP, а також коли клієнт є членом сім'ї або пов'язаною особою національного PEP, за умови: * у банку немає підозри щодо ВК/ФТ, * обсяг фін. операції *перевищує* 400 тис. грн.

Використання членів сім'ї або пов'язаних осіб як номінальних власників активів PEP. Доступ PEP до державних активів та коштів, а також здійснення фінансових операцій з ними. Клієнт фізична особа, ФО-П, ЮО, PEP, або пов'язана з PEP особа здійснює діяльність, яка пов'язана з публічними закупівлями. Проведення PEP операцій з купівлі/продажу цінних паперів, валюти, отримання/

надання безвідсоткової фінансової допомоги тощо. Клієнт ЮО, КБВ якої є РЕР, або пов'язана з РЕР особа, здійснює діяльність, в сфері будівництва та інфраструктури за рахунок державних/комунальних коштів. Клієнт та пов'язані з ним особи, які виконують публічні функції у міжнародних організаціях.

Клієнт надає бухгалтерські послуги, юридичні, консалтингові, або послуги з заснування та/або реєстрації суб'єктів господарювання, їх подальшої діяльності та управління. Значна невідповідність між попередньою діяльністю та професійним досвідом клієнта та його планами щодо використання послуг банку. Клієнт займається діяльністю професійних спортивних клубів, включаючи міжнародні спортивні організації, надає послуги перестраховування (окрім певних випадків, визначених у Постанові №65 [2]), також посередницькими послугами в торгівлі іноземною валютою, торгівлі бінарними опціонами та надання послуг, документальне підтвердження надання яких складно підтвердити (реклама, маркетинг, консалтинг, дослідження ринку). Надання послуг інкасації, ведення діяльності з високим рівнем готівкового обігу, торгівля творами мистецтва, нерухомістю, антикваріатом, предметами розкоші, тощо.

Діяльність неприбуткових організацій, в тому числі: благодійні, релігійні організації та політичні партії (за винятком ОСББ). Клієнт та/або його КБВ здійснює діяльність, яка характеризується високим корупційним ризиком, в тому числі: виробництво й торгівля лікарськими засобами або наркотичними речовинами (прекурсорами). Наявність рішень спеціального уповноваженого органу (далі – СУО) про замороження активів та зупинення операції. Наявність інформації про арешт рахунків клієнта.

100 балів. Публічні діячі (РЕР), які контролюють органи, що видають ліцензії та права концесії, мають можливість впливати на процеси ПВК/ФТ або здійснюють вирішальний вплив чи контроль над діяльністю (СПФМ). Юридичні особи з періодом діяльності менше півроку від дати державної реєстрації. Нові клієнти банку (фізичні особи, ФОП, ЮО) з терміном ділових відносин менше трьох місяців. Суб'єкти господарювання, що здійснюють торгівлю дорогоцінними металами та камінням, надають інвестиційні та допоміжні інвестиційні послуги (окрім випадків, зазначених у Постанові №65 [2]), займаються видобутком дорогоцінного каміння та/або руд, сирової нафти, природного газу, виробництвом

нафтопродуктів, а також види діяльності, що вимагають отримання спеціальних ліцензій (договорів) для використання надр на території України, її континентальному шельфі та виключній (морській) економічній зоні. ЮО, що мають довірчі (трастові) відносини у своїй структурі власності. Наявність у відкритих джерелах негативної інформації щодо клієнта, але не пов'язаної з тероризмом або іншою незаконною/кримінальною діяльністю.

Для низькоризикових аспектів у сфері ВК/ФТ пропонуємо присвоїти **50 балів.**

Клієнти (фізичні/юридичні особи), які є національними РЕР, включаючи випадки, коли кінцевий бенефіціарний власник (КБВ) є РЕР, члени сім'ї національного РЕР, фізичні особи та фізичні особи-підприємці, пов'язані з національним РЕР, щодо яких у банку відсутні підозри щодо ВК/ФТ, а обсяг фінансової операції *не перевищує* 400 тис. грн. Також до цієї категорії відноситься наявність запитів спеціально уповноваженого органу (СУО) щодо клієнта.

II категорія. Географічні критерії ризику.

Присвоїмо максимально ризиковим аспектам у сфері ВК/ФТ 10 000 балів:

Держава (територія/юрисдикція), у якій здійснюється основна господарська діяльність клієнта, держава резидентності/громадянства/ реєстрації/місце народження/походження клієнта та/або його КБВ, засновника, власника клієнта:

1) які прямо чи опосередковано через інших ЮО віднесена до переліку держав які не виконують або не належним чином виконують рекомендації FATF (чорний список);

2) підтримує тероризм, є самопроголошеною юрисдикцією, підпадає під санкції, ембарго або аналогічні заходи, або внесена до певних списків відповідно до резолюцій Ради Безпеки ООН та/або законодавства України.

Держава реєстрації фінансової установи, за допомогою якої клієнт здійснює переказ/отримання коштів з/на рахунок контрагента:

а) що віднесена до держав, які не виконують рекомендації FATF (чорний список);

б) на якій ведуться активні воєнні дії та/або здійснює збройну агресію проти України;

с) відповідно до міжнародного права та національного законодавства України, суб'єкт класифікується як держава-спонсор тероризму та підлягає обмежувальним заходам міжнародно-правового характеру, включаючи санкційні механізми, торговельне ембарго та інші рестрикційні (від лат. restrictio – обмеження) інструменти, що застосовуються на

підставі відповідних резолюцій Ради Безпеки ООН та нормативно-правових актів України;

d) є самопроголошеною державою (юрисдикцією) не визнаною Україною.

Присвоїмо високоризиковим аспектам у сфері ВК/ФТ 1000 балів:

Держава (територія/юрисдикція), у якій здійснюється основна господарська діяльність клієнта, держава резидентності/громадянства/ реєстрації/місце народження/походження клієнта та/або його КБВ, засновника, власника клієнта, які прямо чи опосередковано через інших ЮО: віднесена Кабміном до переліку офшорних зон; здійснює збройну агресію проти України.

Держава (територія/юрисдикція), у якій здійснюється основна господарська діяльність клієнта, якій, притаманний підвищений ризик фінансування тероризму, на території яких ведуться активні бойові дії.

Держава реєстрації фінансової установи, за допомогою якої клієнт здійснює переказ/отримання коштів з/на рахунок контрагента: що віднесена Кабміном до переліку офшорних зон; що віднесена до держав з сірого списку FATF; що визначена Європейською комісією як країна зі слабким режимом ПВК/ФТ; країні притаманний підвищений ризик корупції; наявний підвищений ризик фінансування тероризму.

Присвоїмо середньоризиковим аспектам у сфері ВК/ФТ 200 балів:

Держава (територія/юрисдикція), у якій здійснюється основна господарська діяльність клієнта, держава резидентності/громадянства/ реєстрації/місце народження/походження клієнта та/або його КБВ, засновника, власника клієнта, які прямо чи опосередковано через інших ЮО віднесена до сірого списку FATF.

Держава резидентності/громадянства/ реєстрації/місце народження/ походження клієнта та/або його КБВ, засновника, власника клієнта, які прямо чи опосередковано через інших ЮО., є визнаною Європейською комісією як країна зі слабким режимом ПВК/ФТ (країні притаманний підвищений ризик корупції).

III категорія. Критерії ризику за типом послуги (продукту).

Присвоїмо високоризиковим аспектам у сфері ВК/ФТ 1000 балів:

Реалізація комплексних трансакційних процедур із множинністю залучених контрагентів, зокрема, у сфері банківських гарантійних зобов'язань та документарних акредитивів. Аномальна переважаючість готівкових розра-

хунків, що дисонує з задекларованим профілем господарської діяльності суб'єкта. Здійснення фінансових трансакцій у обсягах, що не корелює з відомою банку діяльністю клієнта. Використання продуктів чи послуг, які сприяють анонімності клієнта (наприклад, електронні гроші, наперед оплачені картки.). Послуга та/або продукт є складним (складною) з огляду на можливість відстеження операції (зокрема, перекази із залученням численних посередників)

Присвоїмо середньоризиковим аспектам у сфері ВК/ФТ від 500 до 100 балів:

500 балів. Клієнти які користуються особливими продуктом/послугою (A2C, C2A і т.д.).

100 балів. Присвоюється клієнтам, які користуються послугами персоналізованого (приватного) банківського обслуговування, що характеризується наступними параметрами: фактичний або прогнозований річний обсяг кредитових операцій перевищує 10 мільйонів гривень; імплементація комплексного управління фінансовими активами, включаючи консультативний супровід інвестиційної діяльності, фінансове планування, податкову оптимізацію та питання спадкового правонаступництва; застосування преференційних умов кредитування та індивідуалізованих протоколів обслуговування клієнтських операцій із підвищеним рівнем конфіденційності щодо клієнтської інформації та фінансових трансакцій. Аналогічний рівень оцінки застосовується до клієнтів, які отримують кредитні кошти під забезпечення фінансовими інструментами або іншими банківськими гарантіями, за виключенням операцій репо.

IV категорія. Критерії ризику за каналом постачання продукту (послуги).

В рамках IV категорії, середньоризиковим аспектам присвоюється від 200 до 100 балів.

Максимально підвищений коефіцієнт ризику 200 балів застосовується при наявності наступних факторів: залучення до процедур ідентифікації та верифікації клієнта агентів, що не класифікуються як СПФМ; імплементація банком методології "покладання" при здійсненні верифікаційних та ідентифікаційних процедур щодо клієнта або його представника; використання технологічних рішень при наданні фінансових послуг, що створюють обмеження для банку в аспекті процесного управління та оперативності прийняття управлінських рішень.

Підвищений коефіцієнт ризику 100 балів присвоюється при ініціації ділових відносин через канали дистанційного обслуговування.

V категорія. Критерії ризику за рішенням банку.

За рішенням відповідального працівника/уповноваженого працівника (середній) – 200 балів.

За рішенням відповідального працівника/уповноваженого працівника (високий) – 1000 балів.

За рішенням відповідального працівника/уповноваженого працівника (неприйнятно високий) – 10 000 балів.

Ця комплексна фінансова скорингова модель оцінки ризиків забезпечує комплексний підхід до аналізу та управління потенційними загрозами в сфері ПВК/ФТ, враховуючи специфіку клієнтської бази, продуктів, послуг та каналів їх надання.

Для виконання вимог Закону України №361 [3] та Постанови НБУ №65 [2], банківські установи зобов'язані імплементувати ризик-орієнтований підхід та застосовувати фінансову скорингову модель для проведення комплексної перевірки клієнтів.

Інформаційна база для оцінки ризиків ділових відносин (або фінансової операції без встановлення ділових відносин) із клієнтом складається з наступних джерел:

1. Первинна банківська документація: опитувальники та анкети клієнтів, що надаються через відділення банків або через електронні канали комунікації.

2. Результати внутрішніх процедур: висновки належної перевірки та посилені заходів НПК, включаючи аналіз структури власності та кінцевих бенефіціарних власників.

3. Підтверджуюча документація: документи, надані клієнтом для підтвердження законності та економічної доцільності фінансових операцій.

4. Транзакційні дані: інформація про фінансові операції клієнта, включаючи виписки, дані про рух коштів по рахунках, платіжні документи, договори та контракти.

5. Зовнішні джерела інформації: дані, отримані з офіційних та надійних джерел, включаючи державні реєстри, бази даних міжнародних організацій тощо.

6. Фінансова звітність клієнта: баланс, звіт про фінансові результати та інші форми фінансової звітності клієнтів.

7. Аналітичні дані: інформація про характер, частоту та обсяги фінансових операцій клієнтів, результати аналізу фінансових операцій.

8. Внутрішня комунікація: інформація від відповідальних працівників банку щодо

запитів клієнтів на проведення фінансових операцій.

9. Правоохоронна інформація: запити від правоохоронних органів стосовно діяльності клієнта.

10. Реєстр фінансових операцій: систематизована інформація про проведені клієнтом фінансові операції.

11. Міжнародна співпраця: інформація від міжнародних та міжурядових організацій, діяльність яких спрямована на протидію ВК/ФТ.

12. Регуляторні запити: запити від СУО щодо надання додаткової інформації, відстеження або зупинення фінансових операцій.

13. Кореспондентські відносини: запити від банків-кореспондентів щодо уточнення інформації про клієнтів, які здійснюють зовнішньоекономічні операції.

14. Додаткові джерела: будь-яка інша релевантна інформація, отримання та використання якої не суперечить чинному законодавству.

Інтеграція та аналіз даних з усіх вищезазначених джерел дозволяє банкам створити комплексний профіль клієнта, оцінити потенційні ризики та вжити відповідні заходи для мінімізації ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму.

У контексті реалізації ризик-орієнтованого підходу до фінансового моніторингу, банківські установи застосовують фінансову скорингову модель оцінки ризиків для класифікації клієнтів та їхніх операцій. Ця модель базується на комплексному аналізі отриманої інформації про клієнта та його діяльність, що дозволяє ефективно ідентифікувати, оцінювати та управляти ризиками, пов'язаними з ВК/ФТ та фінансуванням розповсюдження зброї великої руйнівної сили (масового знищення).

Методологія системи оцінювання ризиків базується на застосуванні чотирьохступеневої градації для детермінації рівня ризиковості як у контексті сформованих ділових взаємовідносин, так і при здійсненні окремих фінансових трансакцій за відсутності усталених ділових відносин із клієнтом. Ця шкала включає наступні рівні:

- Низький рівень ризику
- Середній рівень ризику
- Високий рівень ризику

Неприйнятно високий рівень ризику (неприйнятно високий рівень ризику являє собою підкатегорію високого ризику та характеризується максимальним рівнем потенційної загрози для фінансової установи (банку),

перевищуючи встановлені цією фін. установою (банком) пороги толерантності до ризику та унеможливаючи ефективне управління ним в рамках існуючих систем внутрішнього контролю, що, як наслідок, робить такий ризик неприйнятним для фінансової (банківської) установи з точки зору потенційних фінансових втрат, репутаційних збитків та регуляторних санкцій.)

Процес визначення оцінки ризику базується на кількісному аналізі сукупності факторів ризику, кожен з яких має свою вагу в загальній оцінці. Алгоритм класифікації рівня ризику можна представити наступним чином:

Низький рівень ризику присвоюється, коли сумарне значення питомої ваги всіх критеріїв ризику в розрізі категорій дорівнює 0. Це означає відсутність виявлених факторів ризику або їх мінімальний вплив на загальний профіль ризику клієнта.

Середній рівень ризику визначається, коли сумарне значення питомої ваги всіх критеріїв ризику в розрізі категорій знаходиться в межах від 0 до 999 балів. Цей діапазон відображає наявність певних факторів ризику, які не становлять значної загрози для банку.

Високий рівень ризику присвоюється, якщо сумарне значення питомої ваги всіх критеріїв ризику в розрізі категорій знаходиться в межах від 1000 до 9999 балів. Такий рівень ризику вказує на наявність суттєвих факторів ризику, які потребують посиленої уваги та додаткових заходів контролю та спеціальних процедур з мінімізації ризиків з боку банку.

Непринятно високий рівень ризику встановлюється, коли сумарне значення питомої ваги всіх критеріїв ризику в розрізі категорій дорівнює або перевищує 10 000 балів. Цей рівень ризику свідчить про наявність критичних факторів ризику, які роблять співпрацю з клієнтом неможливим для банку.

Важливо зазначити, що при оцінці загального рівня ризику клієнта застосовується принцип максимізації ризику. Це означає, що якщо рівні ризику за окремими категоріями критеріїв клієнта визначені як різні, то загальний ризик клієнта встановлюється на рівні максимального з виявлених рівнів ризику. Такий підхід забезпечує консервативну оцінку ризиків та підвищує ефективність системи фінансового моніторингу.

Застосування фінансової скорингової моделі оцінки ризиків дозволяє забезпечувати банківським установам можливість персоналізованої оцінки кожного суб'єкта господарювання з урахуванням комплексу детермінант,

включаючи специфікацію операційної діяльності, територіальну дистрибуцію трансакцій, структуру власності, типологію фінансових операцій та інші істотні параметричні характеристики. Це сприяє більш точній ідентифікації потенційних загроз та оптимізації ресурсів, спрямованих на протидію ВК/ФТ.

Фінансова скорингова модель оцінки ризиків не є статичною і повинна регулярно переглядатися та оновлюватися відповідно до змін у законодавстві, рекомендацій регуляторних органів та міжнародних стандартів у сфері ПВК. Крім того, банки повинні враховувати нові тенденції та типології відмивання коштів, що виникають у фінансовому секторі, для забезпечення актуальності та ефективності своїх моделей оцінки ризиків.

Важливим аспектом застосування скорингової моделі є її інтеграція з автоматизованими системами фінансового моніторингу. Це дозволяє здійснювати постійний моніторинг операцій клієнтів у режимі реального часу, виявляти аномалії та підозрілі транзакції, які можуть вказувати на підвищення рівня ризику клієнта. Такий підхід забезпечує динамічну оцінку ризиків та дозволяє банкам оперативно реагувати на зміни в профілі ризику клієнта.

Для підвищення точності та об'єктивності оцінки ризиків, банки також можуть застосовувати методи машинного навчання та штучного інтелекту. Ці технології дозволяють аналізувати великі обсяги даних, виявляти приховані закономірності та прогнозувати потенційні ризики на основі історичних даних та поточної інформації про клієнтів та їхні операції.

Слід наголосити, що результати оцінки ризиків за допомогою фінансової скорингової моделі повинні бути прозорими та зрозумілими для співробітників банку, відповідальних за прийняття рішень щодо встановлення та продовження ділових відносин з клієнтами. Це передбачає розробку чітких інструкцій та методичних рекомендацій щодо інтерпретації результатів скорингу та визначення необхідних заходів з управління ризиками.

Крім того, банки зобов'язані забезпечити належний рівень документування процесу оцінки ризиків, включаючи зберігання вхідних даних, результатів аналізу та обґрунтування прийнятих рішень. Це необхідно не лише для внутрішнього контролю та аудиту, але й для можливості надання відповідної інформації регуляторним органам у разі необхідності.

Впровадження ефективної скорингової моделі оцінки ризиків вимагає значних інвес-

тицій у технологічну інфраструктуру, навчання персоналу та розробку відповідних процедур. Однак ці витрати компенсуються підвищенням ефективності системи фінансового моніторингу, зниженням ризиків репутаційних та фінансових втрат, пов'язаних з можливим залученням банку до схем відмивання коштів або фінансування тероризму.

У підсумку, застосування скорингової моделі оцінки ризиків є ключовим елементом ризик-орієнтованого підходу до фінансового моніторингу, що дозволяє банкам ефективно виявляти, оцінювати та управляти ризиками, пов'язаними з ВК/ФТ та фінансуванням розповсюдження зброї великої руйнівної сили (масового знищення). Постійне вдосконалення цієї моделі та її адаптація до нових викликів та загроз є важливою умовою забезпечення стабільності та безпеки фінансової системи в цілому.

Висновки. У результаті проведеного комплексного дослідження було розроблено та обґрунтовано методологію застосування фінансової скорингової моделі в банківських установах для оцінки ризиків фінансових злочинів, зокрема відмивання коштів та фінансування тероризму. Отримані результати дозволяють зробити наступні висновки.

Аналіз нормативно-правової бази здійснення фінансового моніторингу в банках України виявив наявність достатнього регуляторного підґрунтя для впровадження скорингових моделей. Зокрема, Постанова НБУ №65 [2] встановлює основні вимоги до оцінки ризиків ВК/ФТ, які можуть бути ефективно реалізовані через застосування скорингових методик.

Запропоновано авторське визначення терміну "фінансовий скоринг" у контексті протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, яке враховує специфіку оцінки ризиків ВК/ФТ та може бути використане для подальших наукових досліджень у цій сфері.

Розроблено комплексну систему оцінки ризиків у сфері ПВК/ФТ, яка включає критерії ризику за типом клієнта, географічним розташуванням, видом товарів та послуг, а також каналом постачання послуг. Ця система дозволяє більш точно та всебічно оцінювати

ризиків, пов'язані з кожним клієнтом або транзакцією.

Запропоновано градацію критеріїв ризику за типом клієнта з відповідною бальною оцінкою, що дозволяє більш диференційовано підходити до оцінки ризиків різних категорій клієнтів. Введення додаткової категорії ризику "За рішенням банку" підвищує гнучкість системи оцінки та дозволяє враховувати специфічні фактори ризику, характерні для конкретної банківської установи. Обґрунтовано необхідність регулярного перегляду та оновлення скорингових моделей з урахуванням змін у законодавстві, появи нових схем відмивання коштів та розвитку технологій. Це дозволить підтримувати ефективність системи оцінки ризиків на належному рівні.

Визначено, що застосування скорингових моделей дозволяє оптимізувати процеси фінансового моніторингу в банках, зменшити кількість помилкових спрацювань системи та підвищити точність виявлення потенційно ризикових клієнтів та операцій.

Дослідження показало, що інтеграція скорингових моделей у загальну систему управління ризиками банку дозволяє створити більш комплексний та ефективний підхід до виявлення та запобігання фінансовим злочинам.

Запропонована методологія передбачає використання як статичних, так і динамічних показників при оцінці ризиків клієнтів, що підвищує адаптивність моделі до змін у поведінці клієнтів та ринкових умовах.

Запропонована методологія також передбачає механізми постійного вдосконалення скорингових моделей на основі аналізу їх ефективності та зворотного зв'язку від користувачів системи. Це забезпечує гнучкість та адаптивність моделей до нових викликів у сфері ПВК/ФТ.

У цілому, розроблена методологія створення та застосування фінансової скорингової моделі для оцінки ризиків фінансових злочинів у банківських установах України є важливим кроком у напрямку підвищення ефективності системи фінансового моніторингу та зміцнення стійкості банківського сектору до ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Money laundering. Dictionary Cambridge University Press & Assessment. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/money-laundering>

2. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу : Постанова НБУ № 65 від 19.05.2020 р. Дата оновлення: 02.01.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text>
3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. Дата оновлення: 20.06.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
4. Ширяєва Л.В., Загоруйко А.Ю. Ефективність функціонування фінансового моніторингу в банківській системі України. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-7>
5. Олег Колодізєв, Інна Плескун. Аналіз підходів до оцінювання ризиків фінансового моніторингу клієнтів банку : *Банківська справа*. Випуск № 1(153). 2021 р. URL: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/25923/1/166_СТАТТЯ_Колодізєв_О.М..pdf
6. Коваленко В. В. Скорингова система оцінки ризику клієнта щодо використання ним банку для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом : *Прийзовський економічний вісник*. 2019. Вип. 3 (14). С. 387–391.
7. Бугаєнко А. В. Використання скоринг-процесу з метою проведення щоквартального аналізу фінансових операцій клієнтів банку. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць*. Суми: УАБС НБУ, 2010. Т. 30. С. 63–68.
8. Про санкції : Закон України від 14.08.2014р. № 1644-VII. Дата оновлення: 08.03.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>
9. Azarenkova G., Buriachenko A., Zhyber T. Anticorruption efficacy in public procurement. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2020. Vol. 2. P. 66–73.
10. Про запобігання корупції : Закон України від від 14.10.2014 № 1700-VII. Дата оновлення: 08.11.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

REFERENCES:

1. Money laundering. Dictionary Cambridge University Press & Assessment. Available at: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/money-laundering>
2. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro zdiisnennia bankamy finansovoho monitorynhu : Postanova NBU [On Approval of the Regulation on Financial Monitoring by Banks : Resolution of the National Bank of Ukraine] on May 19, 2020, № 65. Revision on 02.01.2024. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text>
3. Pro zapobihannia ta protydyiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia : Zakon Ukrainy [On Prevention and Counteraction to Legalisation (Laundering) of Criminal Proceeds, Terrorist Financing and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction : law of Ukraine] on December 6, 2019 № 361-IX. Revision on 20.06.2024. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
4. Shyriaieva L. V., Zahoruiko A. Y. (2023) Efektyvnist funktsionuvannia finansovoho monitorynhu v bankivskii systemi ukrainy [Efficiency of functioning of financial monitoring in the banking system of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*. Vol. 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-7>
5. Oleh Kolodiziev, Inna Pleskun. (2021) Analiz pidkhodiv do otsiniuvannia ryzykiv finansovoho monitorynhu kliientiv banku [Risk Assessment of Financial Monitoring of Bank Clients] *Bankivska sprava – Banking*. Vol. № 1 (153). Available at: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/25923/1/166_STATTIa_Kolodizev_O.M..pdf
6. Kovalenko V. V. (2019) Skorynhova systema otsinky ryzyku kliienta shchodo vykorystannia nym banku dlia lehalizatsii dokhodiv, oderzhanykh zlochnym shliakhom [Scoring system of assessment of client's risk on use of the bank to the legalization of income received by an undertaken way]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk – Pryazovskyi economic herald*. Vol. 3 (14). P. 387–391.
7. Buhaienko A.V. (2010) Vykorystannia skorynh-protsesu z metoiu provedennia shchokvartalnoho analizu finansovykh operatsii kliientiv banku [Using the scoring process to conduct a quarterly analysis of financial transactions of the bank] *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy: zb. nauk. prats. Sumy: UABS NBU – Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine: a collection of scientific papers*. Sumy: UABS NBU. Vol. 30. P. 63–68.
8. Pro sanktsii : Zakon Ukrainy [On Sanctions : law of Ukraine] on August 14, 2014 № 1644-VII. Revision on 08.03.2024. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>
9. Azarenkova G., Buriachenko A., Zhyber T. (2020) Anticorruption efficacy in public procurement. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. Vol. 2. P. 66–73.
10. Pro zapobihannia koruptsii : Zakon Ukrainy [On Prevention of Corruption : law of Ukraine] on October 14, 2014 № 1700-VII. Revision on 08.11.2024. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>